

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
XX

(Ayrıbasım / Offprint)

MERSİN
2012

KAAM YAYINLARI
OLBA
XX

© 2012 Mersin/Türkiye
ISSN 1301 7667

OLBA dergisi;
ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST
ve
TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) Kısaltmalar Dizini'nde 'OLBA' şeklinde yer almaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir ve Mayıs ayında olmak üzere, yılda bir kez basılmaktadır.
Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.
Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.
It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.

Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the journal OLBA..

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu taktirde basılacaktır.

Articles should be written according the formats mentioned in the following web address.

Redaktion: Arş. Gör. Deniz Kaplan (MA)

OLBA'nın yeni sayılarında yayımlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü, 33342-MERSİN
TURKEY

Diğer İletişim Adresleri
Other Correspondance Addresses

Tel: 00.90.324.361 00 01 (10 Lines) 4730 / 4734
Fax: 00.90.324.361 00 46
web mail: www.kaam.mersin.edu.tr
www.olba.mersin.edu.tr
e-mail: sdurugonul@gmail.com
kaam@mersin.edu.tr

Baskı / Printed
BİLTUR Basım Yayın ve Hizmet A.Ş.
Tel: +90 216 444 44 03 www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 15690

Dağıtım / Distribution
Zero Prod. Ltd.
Tel: 00.90.212.244 75 21 Fax: 00.90.244 32 09
info@zerobooksonline.com www.zerobooksonline.com/eng

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-XX

MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-XX

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Haluk ABBASOĞLU
Prof. Dr. Tomris BAKIR
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN
Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU
Prof. Dr. Susan ROTROFF
Prof. Dr. Marion MEYER

MERSİN

2012

İçindekiler/Contents

Okşan Başoğlu

*Nevşehir/Camihöyük Hellenistik-Roma Dönemi İnsanlarının Sağlık Sorunları
(Health Problems of the Hellenistic-Roman Period Population in
Nevşehir-Camihöyük)* 1

Mehmet Nezh Aytaçlar – Candan Kozanlı

*“Hellespontos İşliği” ve Parion Buluntuları
(“Hellespontos Workshop” and the Parion Finds)* 27

İlkan Hasdağlı

*The Assessment of the 4th Century B.C. Finds from Three Wells Uncovered at
Clazomenae HBT (Hamdi Balaban Tarlastı) Sector
(Klazomenai HBT Sektörü'nde (Hamdi Balaban Tarlastı) Açığa Çıkarılan
Üç Kuyuda Ele Geçen M.Ö. 4. Yüzyıl Buluntularının Değerlendirilmesi)* 119

Fatma Bađdatlı Çam

*Kyme Nekropolünden Figürlü Bir Mezar Steli
(A Figured Grave Stele from the Necropolis of Kyme)* 165

Deniz Kaplan

*Diokaisareia'daki (Dağlık Kilikia) Podyumlu Tapınak İçin Tarihleme ve
Kült Önerisi
(Suggestions on the Dating and Cult of the Diokaisareia Podium Temple)* 183

Münteha Dinç

*Tralleis Hamamı'ndan Deniz Thiasos'u Tasvirli Kabartmalar
(Reliefs of a Marine Thiasos from the Tralleis Bath)* 201

Cevat Başaran – H. Ertuđ Ergürer

*Parion Odeion'u (Bouleuterion?) 2010 Çalışmaları ve Odeion'da Bulunan
Seramikler
(2010 Excavations at Parion: the 'Odeion' (Bouleuterion?) and its
Ceramic Finds)* 245

Ercan Ařkın

*Korykos (Dağlık Kilikia) Sütunlu Caddesi ve Kuzey Kapısı
(The Colonnaded Street and the North Gate of Korykos (Rough Cilicia))* 291

Erkan Alkaç	
<i>Korykos (Kilikia) Yüzey Araştırmalarında Bulunan LRI Amphoraları</i> <i>(LRI Amphoras of Korykos (Cilicia) Revealed During Surveys)</i>	323
N. Eda Akyürek Şahin	
<i>Bithynia'dan Yeni Zeus Bronton Adakları</i> <i>(Neue Weihungen für Zeus Bronton aus Bithynien)</i>	345
Murat Arslan	
<i>Küçük Asya Yerel Historiograflarına Bir Örnek:</i> <i>Herakleia Pontike'li Memnon ve Eseri</i> <i>(An Example of Local Asia Minor Historiographers:</i> <i>Memnon of Heraclea Pontica and his Work)</i>	383
Ayşe Aydın	
<i>Silifke Müzesi'nden Figürlü Bir Duvar Nişi Bloğu</i> <i>(A Figured Wall Niche Block from the Silifke Museum)</i>	407
Hatice Özyurt Özcan	
<i>Muğla, Bodrum ve Milas Arkeoloji Müzeleri'ndeki Orta Bizans</i> <i>Dönemine Ait Bir Grup Litürjik İşlevli Taş Eser</i> <i>(A Group of Liturgical Pieces of the Middle Byzantine Period at the Muğla,</i> <i>Bodrum and Milas Archaeological Museums)</i>	427
Adnan Diler – Hatice Özyurt Özcan	
<i>Byzantine Period in Kedreai (Sedir Island): Churches</i> <i>(Kedreai'nin Bizans Dönemi: Kiliseler)</i>	453
Ayça Tiryaki	
<i>Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'ne Ait Bir Grup Korkuluk Levhası</i> <i>(A Group of Parapet Slabs from the Rhodiapolis Episcopal Church)</i>	493

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
BİLİMSEL SÜRELİ YAYINI ‘OLBA’

Kapsam

Olba süreli yayını Mayıs ayında olmak üzere yılda bir kez yayınlanır. Yayınlanması istenilen makalelerin en geç her yıl Kasım ayında gönderilmiş olması gerekmektedir.

‘Olba’; Antropoloji, Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji, Klasik Filoloji (ve Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri), Eskiçağ Tarihi, Nüvizmatik ve Erken Hıristiyanlık Arkeolojisi kapsamında orijinal sonuçları içeren makaleleri yayınlar.

Küçükasya ile ilgili veya Akdeniz ve Ortadoğu Arkeolojisi kapsamındaki konular Olba’nın içeriğini oluşturur.

Yayın İlkeleri

1. a- Makaleler, Word ortamında yazılmış olmalıdır.
b- Metin yazılırken 10 punto, dipnot için ise 9 punto, Times New Roman (PC ve Macintosh) harf karakteri kullanılmalıdır.
c- Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
d- Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da italik) kullanılmamalıdır.
2. Makale içinde kullanılan özel fontlar da CD’ye yüklenerek yollanmalıdır.
3. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha ya da resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, NewYork

Bibliyografya (Makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inchriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, lev. LIV-LVII

Dipnot (kitaplar için)
Richter 1977, 162, res. 217

Dipnot (Makaleler için)
Oppenheim 1973, 9, lev. 1

Diğer Kısaltmalar

age.	adı geçen eser
ay.	aynı yazar
vd.	ve devamı
yak.	yaklaşık
v.d.	ve diğerleri
y.dn.	yukarı dipnot
dn.	dipnot
a.dn.	aşağı dipnot
bk.	bakınız

4. Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece “fig” kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. Levha numarası editörler tarafından verilecektir. Bu sebeple levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kesinlikle kullanılmamalıdır.
5. Figürler CD’ye yüklenmelidir: Çözünürlük 300 dpi; format tif veya jpeg olmalıdır.
6. Resim çıktıları alınarak, resim düzenlemesi örneği (layout) yapılmalıdır.
7. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir.
8. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır.
9. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla 20 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
10. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca yazılabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise en az 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce veya Almanca özet bulunmalıdır. Makalenin her iki dilde de başlığı gönderilmelidir.
11. Özeti altında, Türkçe ve İngilizce veya Almanca olmak üzere altı anahtar kelime verilmelidir.
12. Bir orijinal ve bir kopya olmak üzere metin ve figür çıktısı, ayrıca bunların yüklü olduğu bir adet CD gönderilmelidir.

MERSIN UNIVERSITY
'RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY'
JOURNAL 'OLBA'

Scope

Olba is printed once a year in May. Deadline for sending papers is November of each year.

The Journal 'Olba', being published since 1998 by the 'Research Center of Cilician Archeology' of the Mersin University (Turkey), includes original studies done on antropology, prehistory, protohistory, classical archaeology, classical philology (and ancient languages and cultures), ancient history, numismatics and early christian archeology.

The studies select their material from Asia Minor but articles (papers) dealing with the Mediterranean and Near East also form the content of Olba.

Publishing Principles

1. a. Articles should be written in word programs.
b. The text should be written in 10 puntos 'Times New Roman' (for PC and for Macintosh). The footnote s should be written in 9 puntos.
c. Footnotes should take place at the bottom of the page, each in continous numbering.
d. Titles within the article should be written in small letters and be marked as bold. Other choises (big letters, underline or italic) should not be used.
2. Special fonts should be located to yhe CD's.
3. The 'Bibliography' and 'Abbreviations' should take part at the end of the article. The 'Abbrevations' used in the footnotes should be explained within the 'Bibliography'. The Bibliography used in the footnotes should take place as abbreviations and the following order within the abbreviations should be kept: Name of writer, year of publishment, page (and if used, number of the illustration). This rule should be applied even if a publishment is used only once.

Bibliography (for books):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York

Bibliography (for articles):

Corsten 1995 Corsten, Th., "Inschriften aus dem Museum von Denizli", Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, pl. LIV-LVII

Footnotes (for books)

Richter 1977, 162, fig. 217

Footnotes (for articles)

Oppenheim 1973, 9, pl. 1

Miscellaneous Abbreviations:

op. cit.	in the work already cited
idem	an author that has just been mentioned
ff.	following pages
et al.	and others
n.	footnote
see	see
infra	see below
supra	see above

4. For all photographs, drawings and maps only the abbreviation 'fig.' should be used in continuous numbering. Plate numbering will be done by the editors. For this reason, remarks such as Plate, Picture, Drawing, Map or any other word or abbreviation should not be used.
5. Pictures should be loaded to CD's: 300 dpi; tif or jpeg format are required.
6. A layout for the pictures should be undertaken.
7. Photographs, drawings or maps taken from other publications are in the responsibility of the writers; so the sources have to be mentioned.
8. A list of figures should take part at the end of the article.
9. The text should be within the remarked formats not more than 20 pages, the drawing and photographs 10 in number.
10. Papers may be written in Turkish, English or German. Papers written in Turkish must include an abstract of 500 words in Turkish and English or German. It will be appreciated if papers written in English or German would include a summary of 500 words in Turkish and in English or German. The title of the article should be sent in two languages.
11. Six keywords should be remarked, following the abstract in Turkish and English or German.
12. One original and one copy of the article and figures should be printed and loaded on CD's before being sent.

MUĞLA, BODRUM VE MİLAS ARKEOLOJİ MÜZELERİ'NDEKİ ORTA BİZANS DÖNEMİNE AİT BİR GRUP LİTÜRJİK İŞLEVLİ TAŞ ESER

Hatice ÖZYURT ÖZCAN*

ABSTRACT

A Group of Liturgical Pieces of the Middle Byzantine Period at the Muğla, Bodrum and Milas Archaeological Museums

During investigations we held in Muğla, Bodrum and Milas Museums, architectural sculpture with liturgical function, which are covered by geometrical compositions, were observed. These works of art, which are decorated with compositions consisting of various geometrical and floral designs, reveal some resemblances in terms of design and style. Arcade series which have been observed since the 9 th century on architraves, plates, piers and column capitals; geometrical designs with squares, circles and equilateral quadrangles which are connected to each other with knots and cavities and are created with drillers, form the special Byzantine compositions of the Middle Byzantine period. On the other hand, palmettes of various styles and rosettes filling in the geometrical forms are used in every century but concave leaf applications in these designs is a common application of Middle Byzantine period.

The chronology is corroborated by safely dated objects from the coastal and inland Aegean as well as from the Lycian region. The pieces we have examined here are the reflections of the limitless arrangement of art in the Middle Byzantine Period of the Karian region.

Keywords: Muğla, Middle Byzantine, Liturgical works of stone.

ÖZET

Muğla, Bodrum ve Milas Müzelerinde yaptığımız çalışmalar sırasında üzerleri geometrik kompozisyonlarla bezenmiş litürjik işlevli mimari plastik eserler tespit edilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr. H. Özyurt Özcan, Muğla Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kötekli/ Muğla. E-posta: ozyurthatice@mynet.com

Bu yayın, DAI'nin 2011 yılında verdiği bursla Atina Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde hazırlanmıştır.

Geometrik ve bitkisel bezemelerin çeşitli düzenlemelerinden oluşan kompozisyonlarla bezenmiş bu eserler, motif ve üslup bakımından birbirleriyle benzerlikler göstermektedirler. Arşitrav, levha, paye ve başlıklar üzerinde 9. yüzyıldan itibaren görülen arkad dizileri, birbirine düğümlerle bağlanan kare, daire ve eşkenar dörtgenlerden oluşan geometrik düzenlemeler ve bunların üzerinde matkapla yapılmış oyuklar, Orta Bizans'ın özgün kompozisyonlarını ve bu döneme özgü bezeme tekniklerini oluşturmaktadır. Diğer taraftan değişik tipte palmetler ve geometrik formların içini dolduran rozetler, her yüzyılda kullanılmalarına karşın bu motiflerde yaprakların içbükey işlenişi de Orta Bizans döneminin yaygın bir uygulamasıdır. Kıyı ve iç Ege'nin yanı sıra Likya bölgesinde bulunan tarihlendirmesi yapılmış veya kesin tarihi belli benzer örnekler, eserlerin tarihsel çerçevesinin oluşmasında etkili olmuştur. İncelediğimiz bu eserler Orta Bizans Sanatının, benzer motiflerle sayısız farklı düzenlemeler yaratma özelliğinin Karia bölgesindeki yansımalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Muğla, Orta Bizans, Litürjik taş eser.

Muğla, Bodrum ve Milas Arkeoloji Müzelerinde yaptığımız çalışmalar sırasında¹ üzerleri geometrik kompozisyonlar ve bitkisel motiflerle bezenmiş Orta Bizans dönemine ait litürjik işlevli mimari plastik eserler tespit edilmiştir. Bu çalışmada eserler kompozisyon düzeni, teknik ve üslup açısından benzer örnekler ışığında değerlendirilecektir.

I) Templon arşitravları

Bodrum Arkeoloji Müzesi'ndeki arşitravlar

1 Numaralı arşitrav parçası² (fig. 1)

Mermerden yapılmış, bir bölümü mevcut arşitrav parçasının tek bezemeli yeri olan ön yüzünde, düğümlerle birbirine bağlanmış kare ve daireden oluşan ortaları matkap delikli dış çerçeveler, çift hatlı olarak kabartma tekniğinde işlenmiştir. Bu geometrik düzenlemelerden dairesel formlara rozet ve çarkifelek, kare çerçevelere haç ve palmet motifleri yerleştirilmiştir. İki haç motifinden biri olan Yunan haçının yüzeyi burma biçiminde işlenip çevresi geometrik şekillerle doldurulurken diğeri, uçları yelpaze şeklinde genişleyen Latin haçı formunda biçimlendirilerek yüzeyi ve etrafı yalın bırakılmıştır. Yarısı mevcut olan diğer kare düzenlemede ise, yaprak

¹ Muğla İli ve İlçelerinde yer alan Arkeoloji Müzelerdeki Bizans dönemine ait mimari plastik eserler Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile tarafımdan çalışılmaktadır.

² Env. Nr: Yok. Ölçüleri: Uzunluk: 87 cm; Ön Yüz Genişlik: 38 cm; Kalınlık: 18 cm.

uçları dışa dönük, ortaları matkap delikleri ile vurgulanmış stilize palmetlerden oluşan bir bezeme yer almaktadır.

2 Numaralı arşitrav parçası³ (fig. 2)

Sağ ve sol kenarları kırık olan mermer parçanın ön ve alt yüzü geometrik ve bitkisel motiflerle bezelidir. Ön yüzde yer alan birbirine düğümlerle bağlı çift hatlı işlenmiş madalyonların içleri oyma tekniği ile yapılmış, rozet ve çarkifelek motifleri ile süslenmiştir. Benzer düzenleme arşitravin alt yüzünde de görülmektedir. Tek fark, alttaki bezemede madalyonları bağlayan düğümlerin arasında uçları dışa kıvrık yarım palmetlere yer verilmiş olmasıdır.

Milas Arkeoloji Müzesi'ndeki arşitravlar

3 Numaralı arşitrav parçası⁴ (fig. 3, 3a)

Mermerden yapılmış bir kısmı korunmuş, iki yüzü bezemeli arşitrav parçasının ön yüzündeki kısa kenar üzerinde ‘ - - -]ϛτ ἔτους, ζφηι ἰνδι(κτιῶνος) ζ’, yani “- - -]nt. 6518 yılı, 6. indiksiyon” ifadesinin yer aldığı bir yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtta dünyanın kuruluş anını başlangıç olarak kabul eden Bizans dönemi sakral aerasına göre bir tarihleme yapılmıştır. Hıristiyan inancına göre bu sakral aera İ. Ö. 1.09. 5509 tarihini dünyanın kuruluşu olarak kabul etmektedir. Yukarıdaki sakral aeraya göre yazıt İ.S. 1009 yılına ait olmaktadır. İndiksiyondan kasıt ise, periyodik olarak gelen vergi ödeme evreleridir⁵.

Yazıtın altındaki sağ köşede altı yapraklı, dışa taşkın bir kabara şeklinde yapılmış çiçek motifi yer alırken sol tarafta, çift hatlı olarak işlenmiş iki yarım daire içine üstten bir yarım daire daha yerleştirilerek oluşturulmuş bezemenin iki sırası mevcuttur. Parçanın geniş alt yüzeyinde dairesel ve kare iki çerçeve düğüm yaparak birbirine bağlanmıştır. Daire içine, altı sivri yapraklı, yaprakları iç bükey işlenmiş bir rozet motifi, kare çerçeve içine ise üst yaprakları palmiye formunda, alt iki yaprağı dışa kıvrık bir palmet yerleştirilmiştir. Bezemelerde kazıma ve kabartma teknikleri kullanılmıştır.

³ Env. Nr: Yok. Ölçüleri: U: 55 cm; Ön yüz: 18 cm; Alt yüz: 14.50 cm.

⁴ Env. Nr: Yok. Ölçüleri: U: 95 cm; Ön yüz: 21 cm; Alt yüz: 15. 50cm.

⁵ Bilgiler yazıtı okuyan Prof. Dr. Sencer Şahin tarafından aktarılmıştır. Hocamıza katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

4 Numaralı arşitrav parçası⁶ (fig. 4)

İki yüzü bezemeli, bir bölümü korunmuş mermer arşitrav parçasının⁷ ön yüzünde, kaideler üzerindeki burmalı çifte sütunlara oturan, içlerine çeşitli şekillerde işlenmiş palmet motiflerinin yerleştirildiği bir arkad dizisi oluşturulmuştur. Arkad dizisinin ortasında dışa taşkın bir kabara üzerinde sekiz yapraklı, ortası göbekli yaprak yüzeyleri yivlenmiş bir çiçek motifi yer alır. Alt yüz ise, yarım palmetlerin ara boşlukları doldurduğu düğümlü geçmeler ile birbirine bağlanmış üç silmeli şeritten oluşan, ortaları kabartmalı bir rozet ve dört köşeden dıştaki kare çerçeveye düğümlü geçmelerle bağlanan içi Malta haçı ile doldurulmuş küçük bir dairenin yer aldığı madalyonlarla bezenmiştir.

Muğla Arkeoloji Müzesi'ndeki arşitrav

5 Numaralı arşitrav parçası⁸ (fig. 5)

Bugün müzede iki parça olarak sergilenen geliş yerleri, ölçüleri, malzemesi, bezemesi ve işçiliği açısından aynı templona ait olduğu anlaşılan iki yüzü bezemeli mermer arşitravın dar ön yüzünde, ortalarında madalyon oluşturacak şekilde birbirine dolanmış halatlardan oluşan bir düzenleme görülmektedir. Bu madalyonların içleri değişik şekillerde işlenmiş rozet, çarkifelek ve haç motifleri ile süslenmiştir. Arşitravın geniş alt yüzüne dikdörtgen çerçeveler içine alınmış, birbirine geçmeli dairesel formlar işlenmiştir. Sağdaki dikdörtgen çerçevede yer alan dairelerden ikisinde, biri altı diğeri on iki sivri yapraklı rozetler diğeri, bir Malta haçı bulunmaktadır. İki madalyonu mevcut soldaki çerçeve içinde ise madalyonlardan biri yuvarlak yapraklı ortası göbekli bir rozetle bezenirken, ikinci madalyonun ortasına kol uçları iç bükey formlu bir Yunan haçı yerleştirilmiştir.

⁶ Env. Nr: Yok. Ölçüleri: U: 80 cm; Ön yüz: 18 cm; Alt yüz: 28.50 cm.

⁷ Milas Arkeoloji Müzesi'nde geliş yeri bilinmeyen, ön yüz bezemeleri sebebi ile benzeşen iki arşitrav parçasından biridir. Diğeri için bkz., Özcan 2010, res. 12.

⁸ Env. Nr: Yok. Ölçüleri: U: 145 cm; Ön yüz: 15 cm; Alt yüz: 30 cm; K: 14.30 cm. Aynı bezemede ve boyutlarda muhtemelen aynı yapıya ait bir parça daha bulunmaktadır. Env. Nr: Yok. Ölçüleri: U: 147 cm; Ön yüz: 15 cm; Alt yüz: 30 cm; K: 14.30 cm.

II) Monolit sekizgen templon sütun başlık ve payeleri

Bodrum Müzesi'ndeki dikdörtgen gövdeli çokgen templon payesi

6 Numaralı sekizgen templon payesi⁹ (fig. 6)

Mermerden yapılmış yarıdan fazlası kırık sekizgen payenin alt kısmı dörtgen bir gövde şeklindedir. Dikdörtgen gövdenin ön yüzüne, oyma tekniğinde işlenmiş soffit bezemesi ile madalyon içine alınmış bir Yunan haçı motifi kazınmıştır.

Muğla Arkeoloji Müzesi'ndeki monolit sekizgen templon sütunu

7 Numaralı monolit sekizgen templon sütunu¹⁰ (fig. 7, 7a, 7b, 7c)

Gövdesinin bir kısmı kırık olan sekizgen sütunun üzerinde impost biçimli bir başlık yükselir. Gövdeden başlığa örgü motifli, araları matkap delikleri ile hareketlendirilmiş bir bilezik kısmından geçilmektedir. Başlığın dört tarafı burmalı sütunlara oturan içleri palmet, haç ve çiçek motifleri ile bezeli, üzeri yuvarlak kemerli bir arkad dizisi ile çevrelenmiştir. Altı yapraklı, ortası göbekli, yaprakları iç bükey işlenmiş kabartmalı çiçek motifi dairesel bir form içindedir. Kısa saplı yaprakları dışa kıvrık ortası matkap delikleri ile vurgulanmış stilize palmet motifinin üst bölümünde damla biçimli bir yaprak yer almaktadır. Zeminden ayrı uçlarda tutunan Yunan haçının bir kolu kırıktır. Mermerden yapılmış sütunun üzerinde oyma, kazıma ve kabartma teknikleri birlikte kullanılmıştır.

Milas Arkeoloji Müzesi'ndeki templon payeleri

8 Numaralı templon payesi¹¹ (fig. 8)

Dikdörtgen formlu mermerden yapılmış üst kısmı kırık payenin ön yüzünde, çift hatlı olarak işlenmiş, alçak kabartma tekniğinin uygulandığı, üzerinde matkap delikleri bulunan bir örgü motifi yer almaktadır.

9 Numaralı sekizgen templon payesi¹²(fig. 9)

Mermerden yapılmış dörtgen biçimli kaide üzerinde yükselen kırık gövdesinin sekizgen formlu olduğu anlaşılan payenin ön yüzünde, dıştaki

⁹ Env. Nr: Yok. Ölçüler: U: 38 cm; G: 18 cm.

¹⁰ Env. Nr: Yok. Ölçüler: U: 100 cm; Çap: 15 cm; Yükseklik: 30 cm.

¹¹ Env. Nr: Yok. Ölçüler: U: 35 cm; G: 13 cm; K: 14. cm.

¹² Env. Nr: Yok. Ölçüler: U: 34 cm; K: 16 cm; G: 17 cm.

çerçeveye ve birbirine düğümlerle bağlanmış madalyonlardan oluşan bir düzenleme bulunmaktadır. Korunan gövde üzerindeki iki madalyondan birinin çarkı felek motifi ile bezendiği görülmektedir. Diğer madalyondaki bezeme ise tahrip olduğundan anlaşılabilir. Alçak kabartma tekniğinin kullanıldığı payenin düğümlü geçmeleri matkap delikleri ile vurgulanmıştır.

Bodrum Arkeoloji Müzesi'ndeki templon paye başlığı

10 Numaralı templon paye başlığı¹³(fig. 10)

Mermer başlığın dört yüzünde altta iki yuvarlak üstte üç sivri yaprağı bulunan uzun saplı palmet motifine yer verilmiştir. Ortaları matkap delikli alt yaprakları, dışa kıvrık bir şekilde işlenmiş olan palmetlerde, oyma ve alçak kabartma teknikleri kullanılmıştır.

III) Levhalar

Bodrum Arkeoloji Müzesi'ndeki levhalar

11 Numaralı levha¹⁴(fig. 11)

Üst kısmının bir bölümü ile sağ tarafı kırık olan levhanın etrafı üç silmeli olarak yapılmış bir dış çerçeve ile sınırlanmıştır. Bu dış çerçevenin dört köşesinden madalyonlar ile bağlantılı bir eşkenar dörtgen yerleştirilmiştir. Madalyonların içleri yuvarlak ve sivri yapraklı rozetlerle bezelidir. Dörtgenin ortasına yerleştirilen yüksek göbekli yuvarlak yapraklı bir rozetle doldurulmuş büyük bir madalyonla kompozisyon tamamlanmıştır. Mermerden yapılmış olan levha üzerinde oyma ve alçak kabartma teknikleri bir arada kullanılmıştır.

12 Numaralı levha¹⁵(fig. 12)

Sağ alt köşesi kırık olan mermer levhanın ortasında, kare dış çerçeve ile düğümlü bağlantıları olan bir madalyon bulunmaktadır. Madalyonun ortasındaki küçük madalyon içinde sekiz sivri yapraklı çiçek formu kabartmalı olarak yapılmıştır. Dış ile iç madalyon arasında ortaları makik dizileri ile bezenmiş birbirini kesen sarmallar dolanmaktadır. Kare çerçeve

¹³ Env. Nr: Yok. Ölçüler: Ç: 14.50 cm; Y: 23 cm.

¹⁴ Env. Nr: Yok. Ölçüler: U: 105 cm; G: 85 cm; K: 8 cm.

¹⁵ Env. Nr: Yok. Ölçüler: U: 40 cm.; G: 40 cm. ; K: 7 cm.

ile dış madalyonun arasında kalan üçgen yüzeyler ise uçları dışa kıvrık, 'U' formulu şeritlerle doldurulmuştur. Levha üzerinde kazıma, kabartma ve oyma tekniklerinin yanı sıra, matkap deliklerine de yer verilmiştir.

Muğla Arkeoloji Müzesi'ndeki levha

13 Numaralı Levha¹⁶ (fig. 13)

Oldukça sağlam durumdaki mermerden yapılmış levhanın merkezinde, madalyon içine alınmış ve eşkenar dörtgenlerle çerçevelenmiş etrafı iki bordürle çevrili bir Malta haçı bulunmaktadır. Birinci bordürde birbirine düğümlerle bağlanmış içleri alternatif dizilmiş haç ve rozetlerle işlenmiş madalyonlardan oluşan bir bezeme yer alırken, ikinci bordüre, birbiri ile kesişen dairelerin oluşturduğu dört sivri yapraklı rozetten meydana gelen geometrik bir düzenleme yerleştirilmiştir. Alçak kabartma tekniğinde yapılmış olan tüm kompozisyon dıştan bir sarmal motifi ile çevrilidir.

Eserlerin Bezeme Yönünden Değerlendirilmesi

Bodrum, Muğla ve Milas Arkeoloji Müzelerinde geometrik formlarla süslenmiş templon kuruluşlarına ait dokuz arşitrav parçası bulunmaktadır¹⁷.

Yüksek tipte templonlarla birlikte kullanılmaya başlanan arşitravlarda bezemeler¹⁸ genellikle, ön ve alt yüzde¹⁹ yer almakta bazen sadece naosa bakan ön yüz, bazen nadir de olsa arka yüzde bezenebilmektedir²⁰.

Bodrum'daki 1 numaralı arşitravın yalnızca ön yüzü bezenirken, diğerlerinin ön yüzlerinin yanı sıra alt yüzlerinin de bezendiği görülmektedir. Bu bezemelerde ağırlıklı olarak geometrik formlar ve arkad dizilerine yer verilmiştir.

¹⁶ Env. Nr: Yok. Ölçüler: U: 84 cm; G: 82 cm; K: 10 cm.

¹⁷ Bu arşitravlardan Milas Müzesi'nde bulunan iki örnek için bk. Özcan 2010b, 351-352, res. 10, 12; Milas Müzesi'nde 7-8. yüzyıllara tarihlenen diğer bir arşitrav parçası için bk. Özcan 2011B, 391-392, res. 7.

¹⁸ Sınırlı sayıdaki örnekler, Erken Hıristiyanlık döneminin yüksek tipli templon düzenlemelerinde yer alan arşitravların çoğunlukla bezemesiz bırakıldığını, bezeme uygulanmış örneklerde ise sadece naosa bakan ön yüzde bir haç motifinin yerleştirildiğini göstermektedir. Bk. Sodini 1995, 293. Yüksek tipli templonlar hakkında bilgi için bk. Aydın 2000, 215-226, Lev. 47-49.

¹⁹ Arşitravlarda alt yüzün işlenmesi geleneği Yunan ve Roma Sanatının etkisidir. Bk. Abbasoğlu 1994, 1-2.

²⁰ Santorini Episkopi Kilisesi'nin templonu bunlardan biridir. Bk. Walter 1993, 209-210.

Geometrik düzenlemelerin birinci grubunu, birbirine düğüm ve geçmelerle bağlanan daire- kare ve daire- daire şeklindeki formlar oluşturmaktadır.

Bodrum'daki 1 numaralı arşitravin ön, Milas'taki 3 numaralı arşitrav parçasının²¹ ise alt yüzünde birbirine düğümlerle bağlı daire ve karelerden oluşan geometrik bir düzenleme hâkimdir. Benzer dış çerçevelere, Manisa²² ve Bergama²³ Müzelerindeki arşitravların ön yüzlerinde rastlanmıştır. Bu örneklerde madalyonların birbirlerinin yanı sıra etraflarını çevreleyen dış çerçevelerle de düğümlü bağlantıları olduğu görülür.

Muğla'daki 5 numaralı arşitravda madalyon- madalyondan oluşan düzenlemede formlar, geçmeli olarak bağlanırken, Bodrum'daki 2 numaralı arşitravin iki yüzünde ve Milas'taki 4 numaralı arşitrav parçasının alt yüzünde düğümlerle bağlanan madalyonların düğüm uçları alt ve üst bölümlerde, benzerlerini Ödemiş, Afyon Müzelerindeki arşitrav parçaları üzerinde gördüğümüz²⁴ yarım palmetlere dönüşmüştür.

Milas'taki 3 numaralı arşitravin ön yüzünde iç içe geçmeli altlı üstlü yerleştirilmiş yarım dairelerden oluşan geometrik bir düzenlemeye yer verilmiştir. Kullanımı 4. yüzyılda başlayıp, 6- 8. yüzyıllar arasında yoğunlaşmış olan bu motifin Milas örneğine yakın bir benzeri Likya'da bulunmuş bir sütun başlığının yan yüzüne işlenmiştir²⁵.

İncelediğimiz mimari plastik eserlerde geometrik çerçevelerin içleri çarkifelekler, farklı formlarda rozetler, kabalar ve haçlarla bezelidir.

Çeşitli tipleri, Erken Hıristiyanlıkta ortaya çıkıp Orta Bizans döneminde de yaygınlık kazanan rozet ve çarkifelek motifleri, mimari plastik eserlerin önemli bir bölümünde, örneklerimizde de görüldüğü gibi çoğunlukla geometrik formların içinde kullanılmıştır. Çarkifelek motifi form değiştirmeden benzer biçimlerde eserler üzerinde yer alırken rozetler, farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Bodrum'daki 1 numaralı arşitravda yaprak uçları yuvarlatılmış olarak on altı dilimden oluşan rozetler, 11 numaralı levhada dörtgenin ortasındaki madalyonun içini yirmi dört dilimli

²¹ Yalçın 2005, 340, fig. 14.

²² Env. No. 143 parça için bk. Buchwald 1992, 294-295, fig. 6; Env. No. 137 parça için bk. fig. 5.

²³ A 2082 Env. Nr. arşitrav parçası için bk. Buchwald 1995, fig. 13.

²⁴ Ödemiş için bk. Mercangöz 1994, 23-26; Mercangöz 2008, 95, fig. 12; Ermiş 2007, 32, şek. 3. 19; Afyon için bk. Parman 2002, lev. 3, foto. 3; Lev. 6, foto.4b; Barsanti 1986, lev. 14, fig. 1.

²⁵ Alpaslan 2003, 255, fig. 14; Roma'dan benzer bir örnek için bk. Latini 2002, 11, fig. 10.

bir rozet doldurmaktadır. 2 Numaralı eserde altı sivri yapraklı rozet, düzenleme olarak 3 numaralı arşitravın madalyonunda yer alan formu tekrarlar niteliktedir. Yaprak sayıları ve biçimleri değişken olan bu stilize çiçeklerin kabartmalı rozete dönüşmüş şekilleri Orta Bizans döneminde sıkça uygulanan bezeme motiflerinden bir diğeridir. Milas'taki 3 ve 4 numaralı arşitravların ön yüzlerinde yer alan bu motifi, birçok arşitrav bloğu üzerinde görmek mümkündür²⁶.

2 numaralı arşitravın alt yüzündeki madalyon dolgusunda iç içe geçmiş dairelerden oluşan bir rozete yer verilmiştir. Uşak Müzesi'ndeki bir ambon levhasında, Demre'deki Hagios Nikolaos Kilisesi'ne ait bir levha üzerinde, bu düzenlemenin yakın benzerleri bulunmaktadır²⁷.

İsa'nın çarmıha gerilişini sembolize eden haç, zamanla Hıristiyanlığın sembolü haline gelerek her dönemde ve bu dönemler içinde üretilen eserlerin büyük bir bölümünde değişik şekillerde tasvir edilmiştir.

Bodrum'daki 1 numaralı parçanın kare çerçeveleri içinde biri yalın bırakılmış Latin, diğeri ise burma motifi bezemeli Yunan'dan oluşan iki haç tasviri bulunur. Burmalı haç motifinin benzerine Ödemiş Müzesi'ndeki bir arşitrav parçasının üzerinde rastlanmıştır²⁸. Bodrum'da kare bir çerçeve içinde yer alan haç motifi, Muğla'daki 5 numaralı eserde dairesel forma yerleştirilmiştir. Malta haçının yüzeyi Bodrum'daki Latin haçında olduğu gibi bezemesiz bırakılmıştır. Düzenleme olarak 13 numaralı levhanın ortasındaki haçı hatırlatmaktadır. 4 numaralı arşitrav parçasının alt yüzünde dıştaki madalyona düğümlerle bağlanan ortası Malta haçı ile bezeli kare çerçeveden oluşan düzenlemenin yakın bir örneğine İzmir Arkeoloji Müzesi'nde rastlanmıştır²⁹. Muğla'daki 7 numaralı başlıkta ise Yunan haçı, burmalı sütunlardan oluşan bir arkad içine yerleştirilmiştir.

Milas'taki 4 numaralı parçanın ön yüzünde yer alan arkad dizisi, incelediğimiz arşitravlardaki ikinci bezeme grubunu oluşturmaktadır. Kaidelere

²⁶ Rozet kabartmalı arşitrav örneğinden birkaçı için bk. Parman 2002, lev.7, foto. 4/b; lev. 17, foto. 12/a; lev. 21, foto.18; Buchwald 1995, fig. 11, 25, 35.

²⁷ Uşak örneği için bk. Parman 2002, foto. 88; Demre örneği için bk. Peschlow 1990, lev. 44, 6; Wurster,1980, pl. XXXIV, c, d. Aphrodisias'taki bir arşitrav parçası üzerinde ise kabartmalı bir rozet formunda yapılmıştır. Bk. Buchwald 1995, fig. 9.

²⁸ 1493 Env. Nr. eser için bk. Ermiş 2007, 33, şek.3.20.

²⁹ Bu eserde dış çerçeve daire yerine karedir. Bk. Orlandos 1937, 128- 152, kat.no. 33, fig. 25. Anadolu dışından bir örnek için bk. Theocharis 2003, 35, fig. 13.

oturan ve birbirlerine kemerlerle bağlanan çifte burma sütunların içleri alt yaprakları iki yana kıvrılmış, üst bölümleri birbirinden farklı şekillerde işlenmiş palmet motifleri ile doldurulmuştur. Tire, İzmir, Afyon, Manisa, İznik ve Bursa Müzelerinde³⁰ benzer özelliklerde yapılmış templon arşit-ravları çok sayıdaki örnekten birkaçını oluşturmaktadır.

9. yüzyıldan itibaren arşitravların çoğunlukla ön yüz bezemelerinde kullanılan arkad dizilerinin³¹ kemer içi dolgularında genellikle çeşitli tipte palmetler, haçlar, hayvan figürleri, geometrik motifler ve rozetler yer almaktadır³². Bu düzenleme Orta Bizans döneminde, templon arşitravlarının yanı sıra sütun başlıkları üzerinde de kullanılmaya başlamıştır. Başlıklarda uygulanan arkad dizilerinde genellikle palmet ve haç motiflerinin tercih edildiği görülmektedir³³.

Çalışmalar sırasında tespit edilen 7 numaralı monolit sekizgen temp-lon sütunu üzerindeki başlıkta, kabartmalı çiçek rozeti, palmet ve haçtan oluşan motiflerle bezenmiş arkad dizilerinden oluşan bir dış çerçeve oluş-turulmuştur. Bu tipte yapılmış başlıklara Orta Bizans döneminde sıkça rastlanmaktadır³⁴.

10 numaralı başlıkta palmet motifi bir dış çerçeve oluşturulmadan dört yüzde birden birbirini tekrarlar şekilde yapılmıştır. Bu düzenlemenin ben-zerlerini Uşak Müzesi'nde ve Efes'te görmek mümkündür³⁵.

Erken örnekleri Klasik Yunan sanatında görülen, 4. yüzyıldan itibaren Hıristiyan Sanatında da kullanılmaya başlayan palmet motifi, 8- 9. yüzyıl-lara kadar tek ya da dört yapraklı ve küçük formlu olarak tasvir edilirken, Orta Bizans döneminden itibaren, alt yaprakları dışa kıvrık düzenlemesi ile yaygınlık kazanmıştır³⁶.

³⁰ İzmir Agora Müzesi'ndeki 262 Env. Nr. eser için bk. Peschlow 1976, 144-145; Feld 1975, 197-209, Taf. 36.4; İzmir Agora Müzesi'ndeki 258 Env. Nr. eser için bk. Grabar, 1976, 48, PL.14; Afyon Müzesi'ndeki 1563 Env. Nr. eser için bk. Buchwald 1995, 255; Manisa ve İznik için bk. Barsanti 1986, lev. 5, fig. 2,3; Bursa için bk. Niewöhner 2008, 339, Abb. 57, Kat. 53.

³¹ İstanbul'daki 870 tarihli Skripu Kilisesi'nin arşitravında görülen bu bezeme bilinen en erken tarihli örnektir. Bk. Megaw 1966, 1-3; Buchwald 1995, 237.

³² Buchwald 1995, 237.

³³ Dennert 1997, 74.

³⁴ Benzer örneklerden Hierapolis için bk. Parman 2002, lev.44, foto.41; Bergama, Milet, Eskişehir ve Afyon örnekleri için bk. Dennert 1997, taf. 28, nr. 156-158. İstanbul için bk. Fıratlı, 1970, pl. 92, fig. 292a, b, c.

³⁵ Dennert 1997, taf. 53, 297

³⁶ Dennert 1997, 74.

Palmet motifleri templon arşitravlarında çoğunlukla arkad dizileri arasında yer alırken³⁷, 1 ve 3 numaralı arşitrav parçalarında görüldüğü gibi kare çerçeveler içine yerleştirilmiş olarak da tasvir edilmiştir³⁸.

Üç müzede incelediğimiz litürjik eserlerin diğer bir grubunu monolit sekizgen templon sütun ve payeleri oluşturmaktadır. Sekizgen gövdeli templon payeleri, ortaya çıktığı Orta Bizans dönemi içinde yaygın bir kullanım göstermektedir³⁹.

6 ve 9 numaralı çokgen gövdeli templon payeleri dikdörtgen kaide üzerinde yükselmektedir. Yarısı kırık olan 6 numaralı payenin kaide yüzündeki soffit bezeme, erken dönemlerden itibaren payeler üzerinde görülen yaygın motiflerden biridir⁴⁰. Bu payeye bezeme ve form yönünden benzeyen örnekler, Uşak ve Kavala Müzelerinde rastlanmıştır⁴¹. 9 numaralı templon payesinin dikdörtgen kaidesi üzerinde ise sıklıkla levha ve arşitravlarda görmeye alışık olduğumuz içleri farklı rozet ve çarkıfelek motifleri ile bezenmiş, birbirine ve dış çerçeveye düğümlü geçmelerle bağlanmış madalyonlardan oluşan bir düzenlemeye yer verilmiştir. Bu bezemenin benzer örneği Yalvaç Müzesi deposunda bulunan bir templon payesi üzerinde⁴² görülmektedir.

Milas Arkeoloji Müzesi'ndeki 8 numaralı payenin ön yüzünde ve Muğla'daki 7 numaralı monolit sekizgen templon sütununun başlığına geçişte kullanılan bilezik kısmında yer alan, birbirini kesen sarmallardan yapılmış örgü bezemesi, erken dönemin döşeme mozaikleri üzerinde çoğunlukla kenar bordürü olarak kullanılan bir motiftir⁴³. Döşeme mozaiklerinde uygulanan diğer bezemeler⁴⁴ gibi örgü motifi de Orta Bizans

³⁷ Çok sayıdaki benzer örnekten birkaçı için bk. İzmir Arkeoloji Müze'sindeki 266 ve 258 Env. Nr. parçalar için bk. Orlandos 1937, 148, kat. No. 24, fig. 22, 150-152, kat.no.33, fig. 35; 262 Env. Nr. parça için bk. Grabar 1976, 48, pl. 14

³⁸ Bergama Müzesi'ndeki benzer düzenleme için bk. Conze 1913, 314, kat. No. 31.

³⁹ Peschlow - Peschlow 1977/78, 357.

⁴⁰ Erken dönemin soffit bezemeli örnekleri için bk. Doğan 2004, 74, res.8; Farioli 1969, fig. 111-113; Westphalen 2000, 279, fig.7, 11e; Ötügen 1996, taf. I, 2-3, taf. III, 3-5.

⁴¹ Uşak için bk. Parman 2002, lev. 41, foto. 36; Kavala için bk. Yalçın 2004, 117-139, fig. 24.

⁴² Ruggieri 2004a, 15, fig. 6. Benzer düzenleme Eskişehir Himmet Baba türbesinde devşirme bir arşitrav parçasının ön yüzünde de yer almaktadır. Bk. Niewöhner 2008, 329, abb. 40, kat. 36.

⁴³ Campbell 1998, 88, 72d, e; De Matteis 2004, 295, fig. 3.

⁴⁴ Özellikle erken dönem mozaiklerinde yaygın olarak görülen zincir, balık pulu, gamalı haç, hasır örgü, Süleyman düğümü, sekizgenler gibi birçok motif, Orta Bizans dönemine gelindiğinde mimari plastik eserlerin bezemelerinde de yoğun olarak kullanılmıştır. Balık pulu motifinin mimari

dönemine gelindiğinde, mimari plastik eserlerin süslenmesinde döneme özgü tekniklerle yeniden şekillendirilerek kullanılmaya devam eden formlardan biri olmuştur⁴⁵.

İncelediğimiz levhaların üzeri içleri rozet, çarkıfelek, haç ve çiçek motifleri ile doldurulmuş madalyon ve dörtgenlerden oluşan geometrik düzenlemelerle bezenmiştir.

Bodrum'daki 11 numaralı levhada görülen köşelerindeki madalyonlara geçmelerle bağlanmış, ortasında içi rozetli dairesel bir form bulunan büyük bir eşkenar dörtgenden oluşan düzenleme, Orta Bizans dönemi levhaları üzerinde⁴⁶ yaygın olarak görülen geometrik kompozisyonlardan biridir.

Eşkenar dörtgen formu Erken Hıristiyanlıktan itibaren zemin mozaiklerinde⁴⁷ ve mimari plastik eserlerde⁴⁸ kullanılmaya başlanmış, Orta Bizans dönemi geometrik bezeme düzenlemeleri içinde, döneme özgü kompozisyonlardan biri haline gelerek yaygın bir kullanım ve zengin bir çeşitleme göstermiştir. Eskişehir, Seyit Gazi, Afyon⁴⁹, Tekirdağ⁵⁰, Tire, Efes ve Likya'da bulunan levhalar üzerinde⁵¹, bu düzenlemenin değişik örneklerini görmek mümkündür. Bodrum'daki levhanın ortası madalyon içine alınmış

plastik örnekleri için bk. Theocharis 2003, 35, fig. 13; Tekinalp 2005, res. 1; Özcan 2010b, 349, res. 5; Zincir ve örgü motifleri için bk. Sodini 1994, 172, 2- 4; Ruggieri 2006, 295; Morganstern 1993, Pl. 14, 7. Gamalı haç için bk. Ruggieri 2006, 118, fig. 41; Süleyman düğümü için bk. Wurster 1980, Pl. 36, c, d.; Doğan 2008, 137, fig. 13, bu motiflerin çok sayıdaki örneğinden birkaçıdır.

⁴⁵ Paye üzerindeki örnekler için bk. Tezcan, 1989, 48, res. 47; Parman 2002, foto. 59; Alpaslan 2001, 199, fig. 15. Sütunların bilezik kısımlarında kullanılan örnekler için bk. Dennert 1997, taf. 28, fig. 156, 157; taf. 30, fig. 166, 167; Parman 2002, foto. 31- 33; haçın yüzeyinin bazı eserlerde örgü motifi ile bezendiği görülmektedir. Bk. Niewöhner 2008, 339, abb. 56, kat. 52, 344, abb.64, kat. 60, 332, abb. 45, kat. 41. Madalyon çerçevesi olarak kullanıldığı bir örnek için bk. Niewöhner 2008, 326, abb. 34, kat.30.

⁴⁶ Benzer düzenleme arşitravların özellikle alt yüzlerinde sıkça uygulanmıştır. Bk. Parman 2002, foto, 12b, 14a,15, 16, 17,19; Yalçın 1999, 301-319, res. 1; Feld 1975, 197- 209, Taf. 36.4; Buchwald 1995, 237-276, fig. 6, 25; Peschlow 1990, 207-258, taf. 42, 6, 7, 10; Ruggieri 2003, 305, foto. AA101. Ambon levhaları üzerindeki örnekleri için bk. Dennert 1995, 137-147, taf. 51, 2, 3, 4; Parman 2002, foto. 71,

⁴⁷ Campbell 1998, Pl. 176-177; Campbell 1988, pl. 235, fig. 60; Kondoleon 2000, 64-75.

⁴⁸ Erken dönem levhaları üzerindeki eşkenar dörtgen formu için bk. Ötügen 1996, taf. 14,1-4. 15, 1-5; Tezcan 1989, 527, 528; Ruggieri 2003, 271, foto. AA 5, AA 6.

⁴⁹ Eskişehir için bk. Parman 2002, 124, 167 foto, 50, 115; Seyit Gazi için bk. Parman 2002, foto, 125, 171; foto. 126, 172; Afyon için bk. Parman 2002, 165, foto.49, 109.

⁵⁰ Yalçın - Büyükkolancı 2003, 89-101, 136, fig. 25.

⁵¹ Tire'de 968 Env. Nr. eserdir. Efes için bk. Atasoy - Parman 1983, 164, C.30; Parman 2002, 162, A. 40; Grabar 1976, pl. 35, c, 59; Likya için bk. Wurster 1980, pl. XXXIV, c,d.

yuvarlak yapraklı bir rozetle doldurulurken, Tekirdağ ve Seyit Gazi'deki örneklerde haç motifine, Tire ve Efes'te aslan figürüne, Eskişehir'de çiçek formu bir rozete yer verilmiştir. Tekirdağ ve Tire'de madalyonlar düğümlerle birbirine bağlanırken, Bodrum'da olduğu gibi Eskişehir, Likya, Seyit Gazi ve Hierapolis'te madalyonların eşkenar dörtgene geçmelerle bağlandıkları görülmektedir. Tekirdağ, Tire, Eskişehir⁵², ve Seyit Gazi Arkeoloji müzelerindeki örneklerde ara boşluklar, bitkisel bezemelerle hareketlendirilirken Bodrum ve Eskişehir Arkeoloji Müzelerindeki levhalarda yalnız bırakılmıştır. İncelenen örneklerin hepsinde köşelerdeki küçük madalyonların içleri rozet, çarkıfelek ve diğer geometrik formlarla bezelidir.

Bodrum Arkeoloji Müzesi'ndeki 12 numaralı levhada, dıştaki kare çerçevelere düğümlerle bağlanan ortası rozetli, etrafı mekik dizilerinden oluşan sarmallardan meydana gelen bir bordürle çevrili olan madalyon tüm yüzeyi kaplamaktadır. Benzer düzenlemede yapılmış levhalara Demre'de ve İznik Arkeoloji Müzesi'nde rastlanmışsa da⁵³, Demre'de tüm yüzey iç içe halkalardan oluşan tek bir formu, İznik'te ise madalyonun bir kartal figürü ile bezenmesi bu levhaları Bodrum'daki örnekten ayırmaktadır.

Muğla Arkeoloji Müzesi'nde bulunan 13 numaralı levhanın⁵⁴ ortasında eşkenar dörtgenlerle çerçevelenmiş Malta haçı, dairesel bir form içinde yer alır. Madalyon içine alınmış haç motifi Erken Hıristiyanlıktan itibaren farklı kullanımdaki birçok mimari plastik eser üzerinde dekoratif bir unsur olarak yer almış⁵⁵ ve benzer düzenlemelerle Orta Bizans döneminde de kullanılmaya devam etmiştir⁵⁶.

Madalyon içindeki haçın etrafını iki bordür dolanmaktadır. Birinci bordürde birbirine düğümlerle bağlanmış, içleri haç ve rozetlerle işlenmiş madalyonlardan oluşan bir bezeme yer alır. Benzer düzenlemede yapılmış madalyonları çeşitli müzelerdeki arşitravların ön yüzlerinde⁵⁷, Bergama'da bulunmuş bir ambon levhasının kenar bordürlerinde⁵⁸, Selçukler kazısında

⁵² Buchwald 1995, fig. 3; Parman 2002, foto. 50.

⁵³ Demre için bk. Peschlow 1990, taf. 44, nr. 69, 6. İznik için bk. Ötügen 1996, taf. XIII, 3.

⁵⁴ Özcan 2010b, 343, res. 11.

⁵⁵ Başlıklar üzerinde Ruggieri 2003, 227, AA3; 287, AA43, 44. Levhalar üzerinde, 272, AA7; Severin - Grossmann 2006, taf. 9,a,b; Taf. 11,c; Lightfoot - Lightfoot 2007, 49.

⁵⁶ Çok sayıdaki örnekten birkaçı için bk. Doğan 2008, 137, fig. 11, 14; Ötügen 2008, 121, fig. 8; Niewöhner 2008, 339, abb. 56, kat. 52, 344, abb.64, kat. 60.

⁵⁷ Ermiş 2007, kat. No. 40- 43; Ruggieri 2004b, foto.13.

⁵⁸ Dennert 1997, taf. 49, 4.

çıkan bir ambon kemeri üzerinde⁵⁹, Dereağzı'nda bir levhanın kenar bordüründe⁶⁰, Demre'de bir arşitrav parçası üzerinde⁶¹ ve Amorium'da bir levha üzerinde⁶² görmek mümkündür. Levha üzerinde yer alan ikinci bordürde, birbiri ile kesişen dairelerin oluşturduğu dört sivri yapraklı rozetten meydana gelen geometrik bir motif uygulanmıştır. Erken Hıristiyanlıkta opus tessellatum, Orta Bizans döneminde ise opus sectile tekniğinde⁶³ yapılmış döşeme mozaiklerinde, 8. yüzyıldan itibaren mimari plastik eserler üzerinde⁶⁴ dört sivri yaprağın arası ya boş bırakılmış ya haç ya da inci motifi ile doldurulmuş veya delikli tipte⁶⁵ yapılmış çeşitlemeleri ile karşımıza çıkan bu form, 7. yüzyıl duvar resimlerinde de kullanılmıştır⁶⁶. Milas Arkeoloji Müzesi deposunda bulunan bir arşitrav parçasının ön yüzünde⁶⁷, Bergama'da bulunmuş ambon levhası üzerinde, Demre'de iki levha parçasında, Tire'de bir çeşmede kullanılan devşirme levhada, Beçin'de bulunmuş bir levha parçasında, Uşak Müzesi'ndeki ambon yan levhası Muğla'da olduğu gibi bordürlerinden birinde, kesişen dairelerden oluşan dört sivri yaprağın ortası inci motifi ile bezenmiştir⁶⁸.

Eserlerin İşlev ve Üslupsal Açından Değerlendirilmesi

Çalışma kapsamında ele aldığımız mimari plastik eserlerden arşitrav, sütun, paye ve sütun başlığı templon düzenlemesinde kullanılan litürjik elemanlardır. Levhaların ise templon kuruluşlarına aitliği tartışmalıdır.

⁵⁹ Fıratlı 1970, 130, res. 15.

⁶⁰ Morganstern 1993, pl.28, 3.

⁶¹ Peschlow 1990, taf. 44, 2.

⁶² Lightfoot - Lightfoot 2007, 121.

⁶³ Erken Hıristiyanlık dönemi opus tessellatum örneklerinden bir kaçını için bk. Waywell, lev. 46, fig. 7, 13, 31; Scheibelreiter 2007, fig. 9, 13; Demre'deki H. Nikolaos Kilisesi'nin opus sectile tekniğindeki mozaikleri için bk. Feld 1975, 360- 428, taf. 129, A,B,D. Nif'te bulunmuş örnekler için bk. Tulunay 2008, res. 10; Bulgaristan'da bulunmuş 10. yüzyıla tarihlenen bir çini parçası üzerinde de aynı bezeme uygulanmıştır. Bk. Alchermes 1997, 330, fig. 224.

⁶⁴ Motifin 7-8. yüzyıllara tarihlenen bir örneğine Amorium'da bulunmuş bir templon payesi üzerinde rastlanmıştır. Bk. Lightfoot - Lightfoot 2007, 51.

⁶⁵ Formun delikli tipteki bir örneği için bk. Asano 2010, pl.10, 3 ; Ortası haç motifli örnek Bodrum Müzesi'nde bir levha üzerinde bulunmaktadır. Bk. Özcan 2010b, 349, res. 6b.

⁶⁶ Benzer formda yapılmış Chimera'daki (Yanartaş) duvar resmi örnekleri için bk. Ruggieri – Giordano - Furnari 1994, foto, 31- 33; Ruggieri – Giordano - Furnari 1996, foto 19, 21; Trabenna'daki örnekler için bk. Akyürek 2004, 52, fig. 12.

⁶⁷ Özcan 2010b, 351, res. 10.

⁶⁸ Bergama için bk. Dennert 1995, taf. 49, fig. 1-2; Demre için bk. Feld 1975, lev.122, C; Uşak için bk. Parman 2002, foto. 83; Tire ve Beçin için bk. Mercangöz 2008, 93- 94, fig. 9- 11.

Templon, naos ile bemayı ayırıcı bir unsur olarak, Erken Hıristiyanlığın 4. yüzyılından itibaren dini işlevli yapılarda yer almış bir düzenlemedir⁶⁹. Bu döneme ait birçok bazilikanın bema bölümündeki kalıntılar arasında rastlanan *in situ* stilobatlar, templonların kuruluş düzenleri konusunda bilgi vermektedir⁷⁰. Bunların bir kısmının bemayı Π şeklinde sardığı, bir kısmının ise düz bir hat biçiminde orta ya da yan neflere kadar uzandığı görülmektedir. Erken dönemlerde topuzlu ya da düz payeler ve aralara yerleştirilen levhalardan oluşan alçak templonlar tek tip olarak uygulanırken⁷¹, 5. yüzyıldan itibaren levhaların aralarında yer alan sütun ve payelerin üzerindeki arşitravı taşıdıkları yüksek tipte templonlar ortaya çıkmıştır⁷². Buluntular, alçak ve yüksek tipteki templon düzenlemelerinin aynı yüzyıl içinde birlikte uygulandıklarını göstermektedir⁷³. 9. yüzyıldan itibaren ise yapılarda, genellikle mermer ve taştan⁷⁴ yapılan bema ile birlikte yanlardaki pastophorion hücrelerini de içine alarak düz bir hat şeklinde uzanan yüksek tipte templonlar kullanılmaya başlamıştır⁷⁵.

Bölge müzelerinde yer alan on arşitrav parçası, Karya'da yüksek tipli templonların varlığına işaret etmektedir.

Yüksek tipteki templonlarda üstteki arşitravı taşımak amacıyla, kısa payelerin üzerine sütunlar yerleştirilerek sütunpayeler, ya da çokgen gövdeli payelerden oluşan boyları 1.20 m. üzerinde yapılmış destekler kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında ele aldığımız üç paye, bir sütun ve bir başlık yüksek tipli templonlarda kullanılan taşıyıcı elemanlardandır. Başlığı ile birlikte yapılmış 7 numaralı sekizgen sütuna karşın, 6 ve 9 numaralı dörtgen kaideli bir bölümü kırık payelerin üst düzenlemeleri bilinmemektedir. 10 numaralı başlık ise templonlarda kullanılabilen bir payeye ait olmalıdır.

⁶⁹ Orlandos 1952, 525- 529; Krautheimer 1986, 76; Ruggieri 2008, fig. 1- 3.

⁷⁰ Iasos için bk. Serin 2005a, 64, res.8; Priene için bk. Westphalen 2000, 277.

⁷¹ Orlandos 1952, 510-511, 526, fig. 471, 472, 490, 491; Chatzidakis 1978, 327. Bu kuruluşta levhalar arasında 110-120 cm.lik kısa payeler kullanılmaktaydı. Bk. Braun 1924, 660.

⁷² Orlandos 1952, 525-529; Chatzidakis 1978, 328; Mango 1979, 40; Peschlow 1991, 1449, fig. 2.3, 2.4. Yüksek tipte erken dönem templonları İstanbul'da Studios ve Polyeyktos Kiliseleri'nde uygulanmıştır. Bk. Mathews 1980, fig. 7-8, fig. 39; Anadolu'da Didim'deki B Kilisesi ve Adyton Bazilikası'nda görülmektedir. Bk. Peschlow 1975, 253, 256, lev.42, 3-6.

⁷³ 5. yüzyılın iki yapısı olan Khalkoprateion Kilisesi'nde alçak, Studios Manastır Kilisesi'nde ise yüksek tipte templonlar kullanılmıştır. Mathews 1980, 110.

⁷⁴ Tyros'daki bir kiliseye ait templonun ahşaptan yapıldığı bilinmektedir. Bk. Braun 1924, 651.

⁷⁵ Epstein 1981, 1- 28; ΔΠΑΝΔΑΚΗ 2002, E. 63, 141, 246; Ruggieri 2008, 29-58, fig. 1

Levhalar kilise içinde templonda, nefleri ayıran destekler arasında, ambon, katedra ve altarda kullanılabilir. Levhaların nerelerde kullanıldıklarını ve işlevlerini tam olarak belirleyebilmek için özgün buluntu yerlerini bilmek gerekmektedir⁷⁶.

İncelediğimiz levhalardan 11 ve 13 numaralı olanlar templon kuruluşunda yer alabilecek boyutlarda ve kompozisyon düzeninde olmasına karşın, 12 numaralı levhanın ikinci kullanım için küçültüldüğü anlaşılmaktadır.

Geometrik ve bitkisel bezemelerin çeşitli düzenlemelerinden oluşan kompozisyonlarla bezenmiş bu eserler, motif ve üslup bakımından birbirleriyle benzerlikler göstermektedir.

Arşitrav, levha, paye ve başlıklar üzerinde 9. yüzyıldan itibaren görülen arkad dizileri, birbirine düğümlerle bağlanan kare, daire ve eşkenar dörtgenlerden oluşan geometrik düzenlemeler ve bunların üzerinde matkapla yapılmış oyuklar, Orta Bizans'ın özgün kompozisyonlarını ve bu döneme özgü bezeme tekniklerini oluşturmaktadır. Diğer taraftan değişik tipte palmet ve geometrik formların içini dolduran rozetler, her yüzyılda kullanılmalarına karşın bu motiflerde yaprakların içbükey işlenişi de Orta Bizans döneminin yaygın bir uygulamasıdır⁷⁷.

İncelediğimiz eserlerin bulunduğu arkeoloji müzeleri, bugünkü Muğla İli ve Fethiye dışındaki İlçelerini içine alan antik dönemin kıyı Karyası'nda yer almaktadır⁷⁸. Birçok antik kent ve yeni yerleşimlerin Hıristiyanlıkla birlikte tekrar yapılandırılarak büyük bir kısmının piskoposluk merkezi haline getirildiği bu bölgenin, siyasi ve sosyal yapısına ilişkin bilgilerin yetersizliğine karşın⁷⁹, piskoposluk listeleri Hıristiyan toplumun V. yüzyıldan itibaren bölgedeki varlığına yazılı kaynak oluşturmaktadır⁸⁰. Stratonikeya,

⁷⁶ Delvoye 1966, 900-930.

⁷⁷ Alpaslan1998, 236-237; Doğan 2004, 144.

⁷⁸ Strabon XIV.2, 226, 227; Sevin 2001, 105-133.

⁷⁹ Serin 2005a, 56- 57. Bölgenin Erken dönemlerine ait en net bilgi, 7. yüzyılda Bizans İmparatorluğunda thema düzeninin kurulması sonucu, Likya ve Pamphilya ile birlikte Kıyı Karya'nın da Kıbrayiton deniz temi içinde yer aldığıdır. Bk. Ostrogorsky 1981, harita. III. 7. Yüzyılın sonunda Kıbrıs, Rodos, Kos ve Khios adalarının Arapların eline geçtiği dönemde Kıyı Karya'nda Araplar tarafından işgal edildiği tarihi kaynaklarda açıkça ifade edilmese de Knidos Antik kentinde bulunan Dorik Stoa'daki Kilise'nin değişik noktalarında yer alan Arapça yazıtlar bu durumu kanıtlamaktadır. Bk. Ostrogorsky 1981, 108-109; Ruggieri 1986, 191-192, fig. 2; Özgümiş 1992, 12-13, res. 14, 15.

⁸⁰ Serin 2005a, 56- 57. Karya bölgesi piskopos listeleri için bk. Mansi 1927, XII, 1106, XIII, 393; Darrouzes 1981, 210, 239, 300; Ruggieri 1996, 221-234; Ruggieri 2005, 39-50. Aphrodisias

Mylasa, Halikarnassos, Bargylia, Knidos, Iasos, Keramos erken dönemde kurulmuş, Orta Bizans dönemi içinde de varlığını sürdürmüş piskoposluk merkezlerinden bazılarıdır. Piskoposluk listelerinde adları 10-11. yüzyıla kadar geçen⁸¹ bu kentlerdeki arkeolojik buluntuların önemli bir kısmı erken Hıristiyanlığa, bir bölümü de Orta Bizans dönemine aittir⁸².

Müzelerde ve yüzey araştırmalarında tespit edilen Orta Bizans dönemi mimari plastiğinde ağırlıklı grubu litürjik işlevli taş eserlerin oluşturması⁸³ bölgede, tek nefli yapıların yoğunluğu ve Yunan haçı planlı yapılarda sütun başlığı kullanımının azlığıyla açıklanabilir.

Bölgenin Yatağan, Milas ve Bodrum ilçelerinde önemli mermer yataklarının bulunması, mermerden yapılmış bu mimari plastik eserlerin, yerel malzeme kullanılarak, yerel atölyelerde üretilmiş olduklarını düşündürmektedir. Eserlerin üslupsal özellikleri de yerel üretim fikrini destekler niteliktedir.

Müzelere geliş yerleri bilinmeyen, üzerindeki yazıttan 1009 yılına ait olduğu anlaşılan Milas Arkeoloji Müzesindeki 3 numaralı arşitrav parçası dışındaki diğer eserleri, motif ve kompozisyon düzeni bakımından kıyı ve iç Ege'nin yanı sıra Likya bölgesindeki paralel örnekler ışığında, 10. yüzyılın başından 11. yüzyılın sonlarına kadarki bir dönem içine yerleştirmek uygun olacaktır.

metropolitliğine bağlı bu piskoposluk merkezlerinden Iasos ve Knidos'un Ekümenik Konseylerde de piskoposlarının adları geçmektedir. Iasos için bk. ACO I 1,2, 5; 7, 86; ACO II 3,2, 36; Mansi 1927, XII, 1106, XIII, 393; Knidos için bk. Gams 1957, 448.

⁸¹ Serin 2005a, 56-57; Le Quien 1958, 917-918; Ruggieri 2005, 49-50.

⁸² Bölgedeki Orta Bizans dönemi dini yapılarının büyük bir bölümü tek nefli plan şemasına sahiptir. Bk. Zâh 2003, 88, 89, 90- 93, pl. 2, Nr. 25, 29, 30, 33, 36- 38. Bölgede kapalı Yunan haçı planlı bugün için bilinen üç kilise bulunmaktadır. Zâh 2003, 84, 84, pl. 2, Nr. 19, 20; Foss 1983, 219-220; Ruggieri 1989, 370. Iasos antik kentinin, doğu kapısı dışındaki 11. yüzyıl sonrasına tarihlenen Yunan haçı planlı yapı kazı sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Bk. Serin 2005b, 156-178. Bölgede orta Bizans dönemine tarihlenen duvar resimleri, konut yapıları ve kaleler de bulunmaktadır. Yatağan duvar resimleri için Ötügen 1977, 89- 106; Zâh 1999, 289- 299. Knidos'tan bir duvar resmi örneği için Özcan 2010a, 371- 394; Bodrum Gündoğan ve Tavşan Adası'nda bulunan duvar resimleri için bk. Ruggieri 2005, 78, 172-186, Keramos'da freskolu ev için bk. Ruggieri 2003, 112. Pedesa antik kentindeki konut mimarisi örnekleri için bk. Diler 2008, 260-270. Datça'da bulunan kaleler için bk. Ruggieri 1986, 196-199. Bahsedilen eserler Kıyı Karya'nın Orta Bizans'ına ışık tutan kalıntıların bir kısmını oluşturmaktadır.

⁸³ Milas ve çevresinde yüzey araştırmaları yapan Ruggieri'nin tespit ettiği litürjik işlevli taş eserler için bk. Ruggieri 2003, 305-305, foto. AA101-108. Çalıştığımız Müzelerde bulduğumuz figür bezemeli örnekler için bk. Özcan 2011A, fig. 15-16. İncelenen Müzelerde Orta Bizans dönemine ait 5 sütun başlığına rastlanmıştır. Bunlardan birkaçı için bk. Dennert 1997, taf. 8, 40, taf. 46, 254.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- ACO 1927-1984 Acta conciliorum oecumenicorum (Der. E. Schwartz), Berlin Leipzig: Walter de Gruyer.
- Abbasoğlu 1994 Abbasoğlu, H., Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitavrların Soffit Bezemeleri, Ankara.
- Akyürek – Kessler 2004 Akyürek, E. – Kessler, H. “The Medieval Church of Trebenna and Pictorial Program: A Vanishing Monument in its Historical Context”, *Cahiers Archeologiques* 52, 45-55.
- Alchermes 1997 Alchermes, J. D., “The Bulgarians”, *The Glory of Byzantium Art and Culture of the Middle Byzantine Era* (ed. C. Evans – W. D. Wixom), 320-326, New York.
- Alpaslan 1998 Alpaslan, S., “Demre Aziz Nikolaos Kilisesi’ndeki Trapez Kesitli Levhalar, Levha Üstü ve Levha Kaideleri”, *Adalya II*, 235-244.
- Alpaslan 2001 Alpaslan, S., “Architectural Sculpture in Constantinople and the Influence of the Capital in Anatolia”, *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life Acts of a Colloquium Held in İstanbul 1999* (ed. N. Necipoğlu), 187-201.
- Alpaslan 2003 Alpaslan, S., “The Evaluation of the Motifs and Styles of the Architectural Sculpture of the Byzantine Age in Antalya and Lycia”, *Adalya VI*, 251-264.
- Asano 2010 Asano, K., *The Island of St. Nicholas Excavation and Survey of The Gemiler Island Area Lycia Turkey* (ed. K. Asano), Osaka.
- Aydın 2000 Aydın, A., “Kilikia ve İsaauria Kiliselerinde Görülen Yüksek tipteki Templon Kuruluşları”, *OLBA III*, 215-226.
- Atasoy – Parman 1983 Atasoy, N. – Parman, E., “Bizans Sanatı”, *Anadolu Medeniyetleri II*, Yunan, Roma, Bizans, İstanbul.
- Barsanti 1986 Barsanti, C., “Sculptura Anatolica di Epoca Mediobizantina”, *Milion 1*, 275-295.
- Buchwald 1992 Buchwald, H., “The Geometry of Middle Byzantine Churches”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 42, 293-321.
- Buchwald 1995 Buchwald H., “Chancel Barrier Lintels Decorated With Carved Arcades”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 45, 237-276.
- Braun 1924 Braun, J., *Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwicklung*, II, München.
- Campbell 1988 Campbell, S., *The Mosaics of Antioch*, Toronto.
- Campbell 1998 Campbell, S., *The Mosaics of Anemurium*, Toronto.
- Conze 1913 Conze, A., *Altertümer von Pergamon. Stardund Landschaft*, Band I, Berlin.

- Chatzidakis 1978 Chatzidakis, M., "Ikonostas", Reallexikon zur byzantinischen Kunst, III, 326-353.
- Darrouzes 1981 Darrouzes, J., Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae, Institut français d'Etudes Byzantines, Paris.
- Dennert 1995 Dennert, M., "MittelByzantinische Ambone", IstMitt 45, 137-147.
- Dennert 1997 Dennert, M., Mittelbyzantinische Kapitalle, Studien zu Typologie und Chronologie.
- Delvoye 1966 Delvoye, A., "Cancelli", Realexikon zur byzantinischen Kunst I, 900-930.
- De Matteis 2004 De Matteis, L. M., Mosaici di Cos Dagli Scavi delle missioni Italiane e Tledeche (1900-1945), Athene.
- Diler 2008 Diler A., "Pedesa 2007", KST 30-III, 260- 270.
- Doğan 2004 Doğan, S., 'Alanya Müzesindeki Bizans Dönemi Taş Eserleri', AST 22-II, 71-76.
- Doğan 2008 Doğan, S.A., "La Sculpture Byzantine en Lycie Et a Antalya", Journal of the British Archeological Association, La Sculpture byzantine VII- XII siecles 2000 Athenes, 123-138.
- Epstein 1981 Epstein, A. W., "The Middle Byzantine Sanctuary Barrier: Templon or Iconostasis", Journal of the British Archeological Association 134, 1-28.
- Ermış 2007 Ermış, M., İzmir ve Manisa Çevresi Orta Bizans Dönemi Templon Arşitravları (İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Farioli 1969 Farioli, R. O., "Basi, capitelli, pietre d'imposte, pilastri e pilastri, plutei, pulvini", Corpus della Scultura Paleocristiana bizantina ed altomedioevale di Ravenna III, Roma.
- Feld 1975a Feld, O., "Die Innenausstattung der Nikolaoskirche in Myra", Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit (ed. J. Borchardt), 360-428.
- Feld 1975b Feld, O., "Christliche Denkmaler aus Milet", IstMitt 25, 197-209.
- Fıratlı 1970 Fıratlı, N., "Uşak Selçukler Kazısı ve Çevre Araştırmaları (1966-70)", TAD 19-2, 109-160.
- Foss 1983 Foss, C., The Coast of Caria and Lycia in the Middle Ages, Cambridge.
- Gams 1957 Gams, P.B., Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae Quoutquot Innotuerrunt a Beato Petro Apostolo, Akademische Druck-Verlagesanstalt, Graz.
- Grabar 1976 Grabar, A., Sculptures Byzantines du Moyen Age II (XI- XIV), Paris.

- Krautheimer 1986 Krautheimer, R., *Early Christian and Byzantine Architecture*, Harmondsworth.
- Kondoleon 2000 Kondoleon, C., "Mosaics of Antioch", *Antioch the Lost Ancient City*, Princeton.
- Latini 2002 Latini, M., "Sculpture altomedievali inedite del Museo Nazionale del Palazzo di Venezia in Roma", *Rivista Dell'Istituto Nazionale D'archeologia e Storia Dell'arte*, 57, 113-152.
- Lightfoot – Lightfoot 2007 Lightfoot, C. – Lightfoot, M., *Anadolu'da Bir Bizans Kenti Amorium (çev. M. Lightfoot)*, Istanbul.
- Mango 1979 Mango, C., "On The Art History of the Templon and the Martyrion of St. Artemios at Constantinople", *Zograf* 10, 40-53.
- Mansi 1927 Mansi, G. D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Paris.
- Mathews 1980 Mathews T., *The Early Churches of Constantinople: Architecture and Liturgy*, London.
- Megaw 1966 Megaw, A. H. S., "The Skripou Screen", *The Annual of The British School of Archeology at Athens* 61, 1-32
- Mercangöz 1994 Mercangöz, Z., "Ödemiş Çevresi Bizans Araştırmaları", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 62/63, 21- 28.
- Mercangöz 2008 Mercangöz, Z., 'Reflexions sur le decor sculpte byzantin d'Anatolie occidentale', *Journal of the British Archeological Association, La Sculpture byzantine VII-XII siecles* 2000 Athenes, 81-104.
- Morganstern 1993 Morganstern, J., *The Fort at Dereağzı and Other Material Remains in its Vicinity: From Antiquity to the Middle Ages*, *IstForsch* 40, Tübingen.
- Niewöhner 2008 Niewöhner, P., "Mittelbyzantinische Templonanlagen aus Anatolien Die Sammlung des Archäologischen Museums Kütahya und ihr Kontext", *IstMitt* 58, 285-345.
- Orlandos 1937 Orlandos A. K., "Hristianika Glipta ton Moiseion Smyrnes", *Archeion ton Byzantion Mnemeion tes Hellados* III, 128-152.
- Orlandos 1952 Orlandos, A. K., *He xylostegos palaiochristianike Basilike tes mesogeiakas Lekanes*, 2 vols. Athens.
- Ostrogorsky 1981 Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi (çev. F. Işıltan)*, Ankara.
- Ötüken 1976-1977 Ötüken, Y. "Yatağan İlçesine Bağlı Yava Köyü Yakınlarındaki Bizans Freskoları, İkonografik İncelemeler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı* VII, 89-106.
- Ötüken 1996 Ötüken, Y., "Forschungen im Nordwestlichen Kleinasien, Antike und Byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa", *IstMitt* 41, Tübingen.

- Ötüken 2008 Ötüken, Y., “Neue Aspekte Zur Datierung der Mittelbyzantinischen Bauplastik in Kleinasien”, *La Sculpture byzantine VII- XII siecles* 2000, Athenes, 105-122.
- Özcan 2010a Özcan, Ö. H., “Datça’da Bir Theotokos Meryem tasviri”, *Olba XVIII*, 371-394.
- Özcan 2010b Özcan, Ö. H., “Muğla İli ve İlçelerindeki Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bizans Dönemine Ait Taş Eserler”, *AST 27/2*, 337-354.
- Özcan 2011a Özcan, Ö. H., “Examples of Architectural Sculpture with Figurative and Floral Decoration of the Byzantine Period at Muğla, Bodrum and Milas Archaeological Museums”, *Olba XIX*, 389-415.
- Özcan 2011b Özcan, Ö. H., “Muğla, Milas ve Bodrum Arkeoloji Müzesi’nde Bulunan Erken Hıristiyanlık ve Bizans Dönemi’ne Ait Taş Eserler Üzerine İncelemeler”, *AST 28-1*, 389-400.
- Özgümüş 1991 Özgümüş, F., “Knidos’daki Bizans Eserleri”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11, 2-17.
- Parman 2002 Parman, E., Ortaçağ’da Bizans Döneminde Frigya ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri, Eskişehir.
- Peschlow 1990 Peschlow, U., “Materialien zur Kirche des H. Nikolaos in Myra im Mitteralter”, *IstMitt 40*, 207- 258.
- Peschlow 1991 Peschlow, U., “Zum Templon in Konstantinopel”, *Armos*, 1449-1475.
- Peschlow 1975 Peschlow, U., “Byzantinische Plastik in Didyma”, *IstMitt 25*, 211-257.
- Peschlow 1976 Peschlow, U., “Nachtrag zur byzantinische Plastik in Didyma”, *IstMitt 26*, 143-147.
- Peschlow – Peschlow 1977/78 Peschlow, U. – Peschlow A., “Die Sammlung Turan Beler in Kumbaba bei Şile”, *IstMitt 27/28*, 309-428.
- Quien 1958 Le Quein, M. R.P.G., *Oriens Christianus in Quatuor Patriarchatus Digestus*, Bd. I, Graz.
- Ruggieri 1986 Ruggieri, V., “Tracce bizantine nella penisola di Cnido”, *Oriente Christiana Periodica 52*, 179-201.
- Ruggieri 1989 Ruggieri, V., “Rilievi di architettura bizantina nel golfo di Simi II”, *Oriente Christiana Periodica 55*, 341-375.
- Ruggieri – Giordano – Furnari 1994 Ruggieri, V. – Giordano, F. – Furnari, A., “Un Camplesso Iconoclastico a Chrimera (Yanartaş) Rapporto Preliminare”, *Oriente Christiana Periodica*, 60, 471-502.

- Ruggieri – Giordano – Furnari 1996
Ruggieri, V. – Giordano, F. – Furnari, A., “Gli Affreschi Iconoclastici della Chiesa di Chrimera”, *Cahiers Archeologiques*, 44, 33-48.
- Ruggieri 1996
Ruggieri, V., “A Historical Addendum to The Episcopal Lists of Caria”, *Revue des Etudes Byzantines* 54, 221-234.
- Ruggieri 2003
Ruggieri, V., *Il golfo di Keramos: dal terdo- antico al medio-evo bizantino*, Rubbettino.
- Ruggieri 2004a
Ruggieri, V., “The Archeological Museum of Antioch of Pisidia (Yalvaç): The Cataloguing Campaing 2003”, *AST* 22-I, 11-18.
- Ruggieri 2004b
Ruggieri, V., “La Scultura bizantina nel museo archeologico di Antiochia di Pisidia (Yalvaç)”, *Orientalia Christiana Periodica*, 70, 262-288.
- Ruggieri 2005
Ruggieri, V., *La Caria Bizantina: Topografia, archeologia ed arte*, Rubbettino.
- Ruggieri 2006
Ruggieri, V., “La Scultura Bizantina nel territorio di Antiochia di Pisidia”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 56, 267-296.
- Ruggieri 2008
Ruggieri, V., “La barriera presbiterale e il templon bizantino: ambivalenze semantiche fra liturgia, architettura e scultura”, *Bizantinistica Rivista di Studi Bizantini e Slavi*, X, 29-58.
- Serin 2005a
Serin, U., ‘Iasos’daki Erken Hıristiyna ve Bizans Kiliseleri’, *Eskiçağın Mekanları Zamanları İnsanları* (der. L. Özgenel), İstanbul 2005, 56-73.
- Serin 2005b
Serin, U., “Some Observation On The Middle Byzantine Church Outside The East Gate At Iasos”, *Iasos e la Caria La Parola del Passato- Rivista di Studi Antich* (ed. Macchiaroli), LX, 156-178.
- Severin – Grossman 2006
Severin, H. G. – Grossmann, P., *Frühchristliche und Byzantinische Bauten im Südöstlichen Lykien*, *IstForsch* 46, Tübingen.
- Sevin 2001
Sevin, V., *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara.
- Scheibelreiter 2007
Scheibelreiter, V., “Mosaics in Roman and Late Antique Western Asia Minor”, III. *Uluslar arası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri* (ed. M. Şahin), Bursa 63-79.
- Sodini 1994
Sodini, J. P., “Les Ambons medievax a Byzance: vestiges et problemes”, *ΘYMIAMA* 303-307.
- Sodini 1995
Sodini, J. P., *La Sculpture Medio-Byzantine: le marbre en ersatz et tel qu’en lui-meme*, Constantinople and its Hinterland, Cambridge.

- Strabon Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası (çev. A. Pekman), 2000, İstanbul.
- Tsuji 1995 Tsuji, S., Island of the Nicholas Excavation of Gemiler Island on Mediterranean Coast of Turkey, Osaka.
- Tulunay 2008 Tulunay, E. T., "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2007 Kazıları", KST 30-III, 411-426.
- Tekinalp 2005 Tekinalp, M., V. M. Tekinalp, "Arykanda Kenti Bizans Dönemi Mimari Plastik ve Litürjik Taş Eserleri", III. Uluslar arası Likya Sempozyumu II, Antalya.
- Tezcan 1989 Tezcan, H., Topkapı Sarayı ve Çevresinde Bizans Dönemi Mimarisi, İstanbul.
- Wurster 1980 Wurster, W. W., "Survey Antiker Städte in Lykien", Actes du colloque sur la Lycie Antique, Paris.
- Waywell 1979 Waywell, S. E., "Roman Mosaics in Greece", AJA 83, 293-321.
- Walter 1993 Walter, C., "A New Look at The Byzantine Sanctuary Barrier", Revue des Etudes Byzantine 51, 203-228.
- Westphalen 2000 Westphalen, S., "The Byzantine Basilica at Priene", DOP 54, 275-280.
- ΔΡΑΝΔΑΚΗ 2002 ΔΡΑΝΔΑΚΗ, Ν. Β., ΒΥΖΑΤΙΝΑ ΓΛΥΠΤΑ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ, ΑΘΗΝΑΙ.
- Yalçın 1999 Yalçın, A. B., "Alcune Osservazioni Sul Decoro Scultoreo Mediobizantino", Della Basilica Di S. Giovanni, VII. Simposio Di Efeso Su S. Giovanni Apostolo, Roma, 301-319.
- Yalçın 2004 Yalçın, A. B., "Constantinopolitan and Anatolian Influences on the Middle Byzantin Sculpture of Western Thrace: A New Approach", Η ΚΑΒΑΛΑ ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ, 117-139.
- Yalçın 2005 Yalçın, A.B., "Sculpture Bizantine Conservate Nel Museo Del Castello Di Bodrum" X. Simposio Di Efeso Su S. Giovanni Apostolo (ed. L. Padovese), Roma 2005, XIX, 318-330.
- Yalçın – Büyükkolancı 2003 Yalçın, A. B. – Büyükkolancı M., "Gli architravi del tempon medievale della basilica di S. Giovanni", Atti del IX. Simposiodi Efeso Su S. Giovanni Apostolo, 89-101.
- Zäh 1999 Zäh, A., "Die Monumentalfresken von İncekemer Taş im Byzantinischen Karien", Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 49, 289-299.
- Zäh 2003 Zäh, A., Zur Typologie kirchlicher Architektur im südwestlichen Kleinasien.

Fig. 1
Bodrum Arkeoloji
Müzesi, arşitrav
parçası

Fig. 2
Bodrum Arkeoloji
Müzesi, arşitrav
parçası, alt yüz

Fig. 3
Milas Arkeoloji
Müzesi,
arşitrav parçası

Fig. 3a
Milas Arkeoloji
Müzesi, arşitrav
parçası

Fig. 4 Milas Arkeoloji Müzesi, arşitrav parçası

Fig. 5 Muğla Arkeoloji Müzesi, arşitrav parçası

Fig. 6
Bodrum Arkeoloji
Müzesi, templon payesi

Fig. 7
Muğla Arkeoloji
Müzesi, templon
paysi

Fig. 7a
Muğla Arkeoloji
Müzesi, templon
sütunu, kabara çiçek
motifi

Fig. 7b
Muğla Arkeoloji
Müzesi, templon
sütunu, palmet motifi

Fig. 7c
Muğla Arkeoloji
Müzesi, templon
sütunu, haç motifi

Fig. 8
Milas Arkeoloji Müzesi,
templon payesi

Fig. 9
Milas Arkeoloji Müzesi,
templon payesi

Fig. 10
Bodrum Arkeoloji Müzesi,
templon sütun başlığı

Fig. 11
Bodrum Arkeoloji
Müzesi, levha

Fig. 12
Bodrum Arkeoloji
Müzesi, levha

Fig. 13
Muğla Arkeoloji Müzesi,
levha